

ЗНАЙТИ «КЛЮЧ» ДО СУСПІЛЬНИХ ЯВИЩ

Соціолог Анна Домаранська отримала Премію Верховної Ради за роботу, присвячену методикам визначення соціальної нерівності

У ній Анна не лише виконала огляд таких методик і дослідила їхню трансформацію з часом, а й запропонувала використовувати комбінацію критеріїв. «Статистичні техніки вдосконалюються, порівняльні дослідження дають змогу зіставляти себе з іншими, з'ясувати власну винятковість або, навпаки, констатувати загальні тенденції. Але, крім цього, існує потреба пояснювати суспільні явища (приміром, зв'язок соціальної позиції респондента з відношенням до вступу в Європейський Союз: у людей з вищою позицією ставлення більш позитивне). Моєю метою було створити методику, яка не лише описуватиме структуру суспільства, а й даватиме ключ до явищ у ньому, — каже співрозмовниця.

ми в Україні почали застосовувати їх не так давно. Тому тема є актуальною: потрібно розібратися, чи «працюють» ці методики на українському «грунті», чи слід створювати власні».

Анна пояснює: вчені дедалі частіше віддають перевагу вивченню стратифікації за допомогою комбінації різних критеріїв. Приміром, можна брати до уваги не лише економічну підставу для оцінювання (право власності, заробітня платня, дохід тощо), владний критерій (повноваження, керівна/не керівна посада, кількість підлеглих), а крім того — соціальний (походження, соціальні мережі, належність до певної громади, співтовариства), культурний (практики споживання, вподобання в культурі), символічний (престиж професії, репутація). Такий підхід дає можливість отримати більш точну класифікацію.

Запитую соціолога, чи є, за її спостереженнями, в нашій країні середній клас.

— За результатами моїх досліджень — радше різні прошарки, які можна зарахувати до середнього класу, — відповідає вона. — Приміром, прошарок «керівники, з повною вищою освітою, з рівнем престижу професії, вищим за середній, зайняті в державному секторі економіки, які віддають перевагу практикам високої культури». Також «керівники із середньою професійною освітою і середнім рівнем престижу професії, зайняті у промисловості й у приватному секторі економіки»... 2009 року Україна брала участь у міжнародному проекті з вивчення суб'єктивних оцінок нерівності — Міжнародній програмі соціального дослідження — International Social Survey Programme (ISSP). Про нерівність і несправедливість респонденти з багатьох країн говорили: «заробітня платня не відповідає кваліфікації та рівню освіти». Але Україна, безперечно, вирізняється з-поміж інших країн, насамперед якщо порівнювати зі скандинавськими. Нерівність спостерігається у будь-якому суспільстві — але міра її неоднакова. І в нас із цього приводу більш екстремальні оцінки.

УКРАЇНА ПІСЛЯ МАЙДАНУ

Аспірантуру Анна закінчила у 2012 році — і відтоді працює в Інституті соціології. Певний час суміщала цю роботу з посадою аналітика у відомому мережевому маркетинговому агентстві. Але там їй набридла одноманітність: «У компанії тривав цикл постійних досліджень, — згадує вона. — А мені хотілося чогось більшого. По закінченні аспірантури, знайшовши «своє», до агентства я вже не поверталася».

Відділ соціальних структур Інституту соціології займається проблемами нерівності, соціальної мобільності, класовим аналізом, дослідженнями структури суспільства. Співробітники працюють з масивом даних, отриманих завдяки щорічному моніторингу.

— Інститут соціології проводить дослідження кожного року, але анкета може змінюватись: є постійний перелік питань і блок запитань, що можуть додаватися залежно від актуальних проблем, — пояснює Анна. — Такий блок може додаватися один раз на два роки. Приміром, у 2015-му ми формулювали додаткові питання — отже, цього року перелік буде стандартним. Улітку має відбутися «поле», тобто власне опитування 1800 респондентів, згодом дані надійдуть до Інституту соціології, де їх введенням займатиметься окремий відділ. Решта відділів отримують інформацію у вигляді масиву даних і за допомогою програм статистичної обробки аналізують її залежно від тем, на яких спеціалізуються.

Для відділів існують квоти на кількість питань, які вони можуть запропонувати до «змінного блоку». У 2015-му відділ соціальних структур додавав до типового переліку запитання щодо практик скорочення споживання в умовах кризи та допомоги іншим (йдеться про нову для України тенденцію — волонтерство). «Зараз в Інституті готується монографія, присвячена тому, як змінилося життя від часів Майдану, — розповідає Анна. — Наш відділ зосереджує увагу на практиках, зокрема практиках економії: чи почали люди застосовувати методики «виживання» в умовах політичної та економічної кризи. До сфери моїх інтересів належать культурне споживання та дозвілля, тож я досліджуватиму споживання часу. Можливо, українці почали більше часу проводити на роботі й менше — приділяти дозвіллю. Дані для аналізу вже маю, побачимо, чи підтвердиться ця гіпотеза».

СОЦІОЛОГ У РОЗКОЛОТІЙ КРАЇНІ

Торік Анна Домаранська брала участь у конкурсі «Найкращий молодий соціолог-2015» — і стала лауреатом першої премії. За умовами конкурсу потрібно було подати наукову роботу — статтю — на вільну тему та есе на задану: «Соціолог у розколотій країні». За такою темою у грудні 2015 року проходили міжнародні соціологічні читання, під час яких, зокрема, намагалися дати відповіді на питання: які випробування чекають на соціолога (чия роль — посередник між суспільством і владою) та соціологію (яка має часом виявляти «больові точки»), як правильно провести дослідження та представити одержані результати.

— У роботі йшлося про культурне споживання, а есе стосувалося результатів опитування, проведеного у Криму компанією GfK Ukraine, за якими понад 80% кримчан підтримали приєднання півострова до Росії, — згадує учасниця конкурсу. — Ці результати, опубліковані на початку 2015 року, викликали великий резонанс, агентство критикували за недотримання методології при проведенні опитування. Тут постає етичне питання: чи може соціолог «приходити» до людей і ставити такі запитання? Чи можна вважати достовірним результат, коли людина — як за радянських часів — не може сказати те, що думає?.. У соціології існує проблема «соціально бажаної відповіді» (приміром, на запитання «Чи любите ви дітей?» мало хто відповідає «Ні», хоч це не матиме для людини жодних негативних наслідків), а в цьому разі «бажаність» підкріплюється неординарними умовами, які склалися в Криму.

ВІЙНА Є ВІЙНА...

Анна підтверджує своє припущення щодо того, що коло інтересів Інституту соціології за останні два роки мало змінитися. За результатами моніторингу «Українське суспільство: 1992–2014» співробітники представили зріз суспільних змін упродовж останніх двох років та дані порівняльного аналізу за 23 роки незалежності. У збірнику наукових праць інституту, датованому 2014 роком, перший розділ — «Суспільні потрясіння 2013–2014: попереднє осмислення», другий присвячений напрямкам і трендам соціальних процесів, а у третьому, «Соціокультурні виміри суспільної свідомості», вміщена стаття Анни Домаранської «Емоційний стан населення України, літо 2014». Доповідаючи про результати свого дослідження під час круглого столу, присвяченого моніторингу-2014, автор наголошувала: тривожність була найвищою з 1996 року, середнє значення індексу досягнуло 49.7 (максимальне — 80).

— Дослідження проводилося влітку 2014 року — можете пригадати, які події тоді відбувалися, — пояснює соціолог. — За адаптованою методикою Чарльза Спілбергера, яка використовувалася в моніторингу, визначається так звана ситуативна тривожність — тимчасовий стан, що виникає як реакція на стрес... Неординарна ситуація позначилася таким чином, що ті чинники, які раніше впливали на тривожність, втратили своє значення. Українці тоді почали непокоїтися незалежно від статусу зайнятості, розміру заробітної плати та сукупного доходу сім'ї: якщо раніше рівень тривожності роботодавців, найманих працівників, самозайнятих і безробітних відрізнявся, то 2014 року відмінність середніх значень індексу виявилася статистично недостовірною. Крім того, зникли відмінності у тривожності міського та сільського населення. Багато відмінностей стерлися, високотривожними були і керівники, і підлегли: війна є війна...

Проте є і втішні новини: хоч анексія Криму та воєнні дії на сході вплинули на індивідуальну емоційну реакцію, проте вони також сприяли згуртованості суспільства на ґрунті патріотизму й солідарності.

Валентина СОРОКА, «Освіта України»

Анна Домаранська — провідний соціолог Інституту соціології НАН, працює у відділі соціальних структур, що став спадкоємцем відділу соціології Інституту філософії Академії наук СРСР. До наукової установи вона прийшла, коли «захотілося більшого», ніж було передбачено посадою в маркетинговому агентстві. Хоча, зізнається, на соціологію вступала «інтуїтивно»: у 2003 році нечітко уявляла, чим саме займаються представники цієї професії. «Усі знання отримала з довідника професій, в якому соціологу присвячувався коротенький абзац: досліджує суспільство, має справу з людьми — і все», — посміхається Анна.

З «ПОЛЯ» — ДО ВИЩОЇ ШКОЛИ

Інтуїція, на щастя, не підвела: ще навчаючись у КПІ, дівчина почала працювати за спеціальністю. Крокувати вгору стала з «найнижчої ланки» — інтерв'юера.

— Я ходила по квартирах, безпосередньо спілкувалася з респондентами, — згадує вона. — Завдяки цьому знаю про всі нюанси, що можуть спіткати на тому рівні, на якому працюю тепер — аналізуючи дані, отримані «в полі».

До Інституту соціології вперше завітала теж ще студенткою — відвідувала Вищу школу соціології при установі, де проходили тренінги, майстер-класи та семінари. По закінченні навчання у Політехнічному інституті склала іспити і вступила до аспірантури за спеціальністю «Методологія та методи соціологічних досліджень», тема наукової роботи — «Методологія і методика побудови стратифікованих класифікацій».

Соціальна стратифікація — це, пояснює фахівець, оцінювання соціальної нерівності, ієрархічної структури суспільства (термін «стратифікація» запозичений соціологами у геологів, котрі позначають ним розташування пластів землі). «Оскільки мені більш цікава методологія соціологічних досліджень та аналіз даних — я розглядаю, як вимірюється соціальна стратифікація, які існують підходи, — розповідає співрозмовниця. — Більшість із цих підходів були розроблені для західних суспільств, а